

דיור מוגן באוכלוסיה הערבית בישראל

מחברי המאמר

עוז אלמוג, שרון הורנשטיין

נוצר ב-4/9/2008 | עודכן לאחרונה ב-9/11/2009

זוג מבוגר
אדראז היבה

רקע

מעמדו של הזקן בחברה הערבית (בעיקר בקרב המוסלמים) מושפע ממבנה המשפחה המסורתית. במשך השנים היה מקובל כי המשפחה מהווה יחידה חברתית מלוכדת, יחידת מגורים ויחידה כלכלית. בני המשפחה המורחבת גרו תחת קורת גג אחת או בבתים סמוכים, ונכסי המשפחה המורחבת, ובעיקר האדמות, שהיו יסוד הכלכלה בחברה החקלאית, היו בבעלותו של האב ונרשמו על שמו. כל בני המשפחה עבדו יחד במשק בפיקוחו של האב ובניהולו, והוא אף שלט בהכנסות המשפחה.

עם נישואי הבנים היה האב מעביר לידיהם חלק מאדמות המשפחה, על מנת שיבנו עליהן את בתיהם. כך נוצרה תלות כלכלית של כל בני המשפחה, כולל הבנים הנשואים וילדיהם, בזוג ההורים הקשישים, ואלה נהנו מעמדת כוח כלכלית וחברתית משמעותית.

עקב מעמדם של הקשישים וקרבתם הפיזית לבניהם ולנכדיהם הוטל הטיפול בקשישים על בני המשפחה, שנהגו לסעד את ההורים הזקנים בעת הצורך. העובדה כי המשפחה הערבית (בעיקר המוסלמית) מרחבת ילדים, הקלה על המלאכה, שכן עול הטיפול בקשישים התחלק בין מספר רב של צאצאים.

הקשישים נותרו מטופלים בבתיהם, ולא היה מקובל להעבירם לבית אבות או למוסדות סיעודיים אחרים. העברת קשיש למוסד סיעודי נתפסה כהזנחתו וכבגידה במסורת, המקדשת את ערך המשפחה.

לפי נתוני מפקד האוכלוסין והדיור משנת 1995, רק 75 מוסלמים ו-79 נוצרים התגוררו במוסדות לקשישים מתוך למעלה מ-25,000 קשישים שהתגוררו במוסדות אלה.

מתוך סך האזרחים שהתגוררו במוסדות לקשישים, היוו הקשישים הערביים (כלומר מוסלמים ונוצרים) פחות מאחוז אחד. 0.3% מהקשישים במוסדות היו מוסלמים, שיעור דומה היוו הנוצרים, ואילו היהודים היוו כ-99% מכלל הקשישים שהתגוררו במוסדות לקשישים. אחוז הקשישים הערביים בקרב הדיירים במוסדות לקשישים נמוך איפוא במידה ניכרת מחלקם באוכלוסיית הקשישים בישראל (העומד על כ-6%, נכון לשנת 2006).

הקשישים הערביים, שגרו במוסדות לקשישים, התרכזו בשני בתי-אבות: האחד בנצרת (בית האבות סאן פרנסיס של הכנסייה) והשני בעוספיא (שבינתיים נסגר).

הסיבות למיעוט הפניות לדיור מוגן

מרכז יום לקשיש

אשרף עואדה

המגזר הערבי אשרף מגורים בילוי פנאי כלכלה 2508

ניתן להצביע על מספר סיבות להימנעות קשישים ערביים מפנייה למוסדות סיעודיים:

- האדם המבוגר עדיין זוכה לכבוד רב בחברה הערבית ושליחתו למוסד מחוץ למשפחה נתפסת כפגיעה בכבוד אחד ממנהיגי החמולה.
- הטיפול בקשישים נתפס בחברה הערבית המסורתית כחובה מוסרית ממדרגה ראשונה של בני המשפחה. למרות השינויים, שחלו בתפיסת הטיפול בקשיש בשנים האחרונות, העברת הקשיש לבית אבות עודנה נתפסת כהזנחה וכהתנערות ממנו. בני המשפחה הופכים לא פעם ללעג בקרב הסביבה הרחבה בהם אנשים שהתנערו מחובה מוסרית בסיסית, ושבגדו בערכי המשפחה.
- עקב היעדרם של בתי אבות במגזר הערבי, חסר ידע על טיב הטיפול וסוג השיחות המסופקים במוסדות אלה, וכך מתחזקות הרתיעה והסלידה מהעברת הקשישים למוסדות אלה.
- גדולה של המשפחה הערבית ולכידותה מביא למעורבות של יותר ויותר אנשים בהחלטה, אם להכניס את הקשיש לבית אבות. באופן טבעי קשה להגיע להסכמה ככל שיותר אנשים מעורבים בקבלת ההחלטה.
- החשש הטבעי של הקשיש והקושי לעזוב את הבית, להיפרד מסביבתו הטבעית ולעבור למקום שנתפס על ידו כתחנה אחרונה וסופית בחייו, עולים ביתר שאת, כאשר מדובר בקשיש ערבי, שנהג לעבוד כל חייו בעבודת אדמה, המסמלת שורשים ומקור חיים. ההתנתקות מביתו ומסביבתו הטבעית משולה להתנתקות מהחיים.
- אשפוז של הקשיש במוסד סיעודי טומנת בחובה היבט כלכלי. בדרך כלל ממומנת השתות בבית האבות מקצבאות של המוסד לביטוח לאומי (קצבאות זקנה, קצבת סיעוד וכו'). כאשר הקשיש מטופל בביתו, משמשות קצבאות אלה כמקור הכנסה לכלל המשפחה, ומשפחות רבות ממאנות לוותר עליו.
- מספרם הרב של צאצאים, המאפיין את החברה הערבית (בעיקר המוסלמית), מקשה על קבלת הזכאות לקצבת סיעוד, ממנה ניתן לממן את השתות במוסד הסיעודי. (אחד השיקולים התומכים בשלילת הזכאות לקצבה הוא מספר הצאצאים היכולים לתמוך בקשיש). בנסיבות אלה אין המשפחה יכולה לממן את השתות במוסד.
- מספרם הנמוך יחסית של קשישים ערביים באוכלוסייה, ותוחלת החיים הקצרה יותר בהשוואה לאוכלוסייה היהודית, הופכת את סוגיית הטיפול בהם לפחות בעייתית בהשוואה למגזרים אחרים. במילים אחרות: בחברה הערבית יש פחות קשישים ועל כן הטיפול בהם פחות מכביד, גם לאור העובדה שמספר הצעירים במגזר הערבי, המסוגלים לסעוד את הקשיש, רב יחסית לאוכלוסייה יהודית. על רקע זה לא נוצר לחץ למציאת פתרון באכלוסם במסגרת מוגנת.

שינויים בתפיסת הטיפול בקשיש

בשנים האחרונות חלו תמורות בתפיסת הטיפול בקשיש. מקובלת פחות התפיסה שבני המשפחה הם המטפלים הבלעדיים בקשישים בכלל, ובקשישים מוגבלים בפרט, ובה בעת הולכת וגדלה המוכנות והיכולת להיעזר בשירותים פורמאליים לטיפול בקשישים אלה.

שינוי תפיסה זה מתבטא בין היתר בהקמתם של **מועדונים** לקשישים בתוך היישובים הערביים, שמספרם נאמד כיום בכ-50 מועדונים, המשרתים כ-3500 קשישים עצמאיים (כעשירית מאוכלוסיית הקשישים הערבים בארץ), ובהקמתם של 12 מרכזי יום לקשישים מוגבלים ביישובים הערביים, המשרתים כ-900 איש.

שינוי הגישה כלפי הטיפול בקשישים במסגרת מוסד סיעודי הביא לדרישה להקמת בית-אבות מודרני, שבעקבותיה הוקם בית-האבות הערבי הראשון בכפר דבוריה. במהלך תכנונו הובאו בחשבון מרכיבים תרבותיים וצרכים ייחודיים של הקשישים הערביים, והועלתה הדרישה שבית-האבות ימצא בלב הקהילה. זמן קצר אחר כך נפתח גם בית-אבות בעיר טיבה. בית אבות זה היה בבעלות פרטית, אך נסגר כעבור זמן מה בשל היעדר כדאיות כלכלית.

אישה במג'ד אל כרום

רפאעי רום
ערבים לבוש

בתי אבות לאוכלוסייה הערבית

כיום פועלים במגזר הערבי שני בתי אבות, האחד בית אבות סאן-פרנסיסו בנצרת והשני בכפר דבורייה.

בית-אבות סאן פרנסיסו

בית האבות הוקם בשנת 1930, ובתחילה שימש ככנסייה לעדה הנוצרית הלטינית. בשנת 1969 הרחיבו אותו לצורך קליטת הנזירות שעבדו בהתנדבות בכל רחבי הארץ. בהמשך התרחב המוסד והפך למוסד המשרת את כלל העדות, נוצרים, מוסלמים, דרוזים ואפילו יהודים. עד תחילת שנות האלפיים שימש המוסד נשים בלבד, אולם לאור הביקוש ההולך וגובר, החל המוסד לקלוט גם דיירים גברים. כיום נמצא המוסד בהשגחת משרד הבריאות, המוסד לביטוח לאומי ומשרד הרווחה.

המחלקות בבית האבות

בבית האבות יש שתי מחלקות:

- א. עצמאים ותשושים- משוכנים ב-8 חדרים. בכל חדר יש 3 מיטות.
- ב. מחלקה סיעודית- הכוללת גם היא 8 חדרים ובכל אחד מהם 8 מיטות. בנוסף קיימים שני חדרים לדיירים סופניים. בכל מחלקה יש טלוויזיה, בה ניתן לצפות בערוצים בערבית. כמו-כן קיימים במוסד שני אולמות, המשמשים לאירועים ולתעסוקה. במוסד קיימת גם כנסייה.

צוות העובדים

במוסד נכח מנהל רפואי 24 שעות ביממה, רופא משפחה, אם בית, 8 אחים ואחיות, 2 עובדות סוציאליות, מזכרה, מורה לתעסוקה ועבודות יד לשעות הפנאי, תזונאית ופיזיותרפיסט.

השירותים שבבית האבות

בית האבות מציע לדייריו את השירותים הבאים:

- שירותים רפואיים 24 שעות, כולל שירות לחלוקת תרופות. בנוסף עומד לרשות בית האבות אמבולנס פרטי;
- בדיקות יום-יומיות של לחץ דם, חפף לב, שמיעה וראיה וכן בדיקות גינקולוגיות תקופתיות;
- שירותים פיזיותרפיים;
- חדר כושר;
- 5 ארוחות: בוקר, צהרים, ערב, ושתי ארוחות ביניים;
- מספרה;
- מכבסה;
- חלוקת עיתונים בערבית (אל-סנארה וכל אל ערב) ובעברית.

מימון השהות בבית האבות

השהות במוסד ממומנת מתוך קצבת הזקנה המועברת ישירות לבית האבות. כ-25% מהקצבה מקבל הדייר כדמי כיס.

הדיירים בבית האבות

מספר הדיירים במוסד עומד על 48 כאשר הוא בתפוסה מלאה. נכון לשנת 2002, אף לא אחד מהדיירים היה נשוי. עובדה זו מתיישבת עם התפיסה המסורתית שהקשיש נסמך על משפחתו וכל עוד הוא נשוי, הוא נסמך, ולו במקצת, על בן זוגו.

פעילות הפנאי

בית האבות מקפיד על ערכת פעילויות חברתיות המשלבת את הקשישים בקהילה ומקנים להם תחושת שייכות. בין היתר נערכים מספר טיולים שנתיים, נחגגים ימי הולדת של הדיירים בהשתתפות נציגים מהקהילה (תלמידי בתי ספר, נציגים מהרשות המקומית ומתנדבים אחרים), ונערכות מסובות לציון החגים המוסלמיים והנוצריים. מדי שנה מקיים המוסד תערוכה להצגת כל העבודות שהוכנו במהלכה (בחוגים השונים), וכן מתבצעת במקום פעילות של תלמידי בתי הספר ונוער על מנת להקטין את תחושת הניתוק והבדידות של הקשישים מהקהילה.

בית – אבות דבורייה

בית האבות דבורייה הוא המוסד הראשון בישראל שפותח ותוכנן במיוחד עבור הקשישים הערביים. הוא הוקם בשנת 1993 ביוזמת אגודת אשל (האגודה לתכנון ולפיתוח שירותים למען הזקן בישראל) ונמצא בבעלותה, תוך שיתוף משרד הרווחה ומשרד הבריאות.

המחלקות בבית האבות

בית האבות משתרע על כ-5,000 מ"ר, ומשקיף על הר תבר. המבנה מתנסה לגובה של שתי קומות: קומת קרקע ומעליה שתי קומות נוספות.

בקומת הקרקע ממוקם המטבח המרכזי, מכון לפיזיותרפיה, חדר כביסה, חדרי תחזוקה ומחסנים. בקומה הראשונה ממוקמת המחלקה לתשושים, מחלקה לתשושי נפש, לובי כניסה ומשרדים. במחלקה 12 חדרים ו-36 מיטות. בכל חדר שירותים צמודים ומקלחת. בכל מחלקה קיים חדר אוכל, חדר תעסוקה ופינת אורחים עם טלוויזיה.

בקומה השנייה נמצאת המחלקה הסיעודית, וגם בה 12 חדרים ובכל אחד 3 מיטות. במחלקה ניתן למצוא חדר אוכל, חדר תעסוקה, פינת אורחים, מחסנים ומטבח, המשרת את המחלקה. כל החדרים ממוזגים.

השירותים העיקריים

בין השירותים שמספק המוסד: טיפול רפואי וסעודי, טיפול סוציאלי, פיזיותרפיה, ריפוי בעיסוק, מלאכה ותעסוקה, שירותי כביסה, מספרה ומכון יופי, פעילות חברה ותרבות וכן טיולים.

מימון השהות בבית האבות

את השהיה בבית האבות מממנים הדיירים מקצבת הזקנה או הסיעוד המועברת באופן אוטומטי אל המוסד. 20% מהקצבה מקבל הדייר כדמי כס.

תנאי קבלה לבית האבות

קבלת הדיירים למוסד נעשית על סמך הפנייה ממשרד העבודה והרווחה דרך לשכת הרווחה (למחלקת התשושים) או על ידי הפניה ממשרד הבריאות (כאשר מדובר בחולים סיעודיים או בתשושי נפש).

דיירי המוסד

המוסד מאכלס 64 קשישים, רובם (75%) מוסלמים (והשאר נוצרים (כ-22%) ודרוזים (3%). נתונים אלה נכונים לשנת 2002, ומהם עולה כי חלקם של המוסלמים בין הדיירים נמוך מחלקם במגזר הערבי, דבר המתיישב עם התפיסה השמרנית בקרב המוסלמים, השוללת את העברת הקשיש מסביבתו הטבעית למוסד סיעודי.

ניכר כי יש קשר בין קרבתו של הישוב אל בית האבות ובין מספר הדיירים מבני הישוב הגרים בו. כמעט מחצית מדיירי המוסד הגיעו מנצרת וסביבתה, הסמוכים לדבוריה. כשליש הגיעו מהגליל (המרוחק מעט יותר) וכעשירית בלבד הגיעו מהמשולש הרחוק. השאר הגיעו מאזורים אחרים (ככל הנראה מתל אביב ומהנגב).

ניתן להניח כי קרבת מקום מגורי הזקן לבית האבות, מחזקת את ההחלטה להיכנס לבית האבות. הקשיש מרגיש פחות מנותק מסביבתו הטבעית ועשוי לזכות במעורבות גבוהה יותר של בני המשפחה, היכולים לבקר את הקשיש בתדירות גבוהה, עקב הקרבה הגיאוגרפית.

חוב דיירי בית האבות (כ-70%) הגיעו אל המוסד מבתיהם ולא מבית החולים. עובדה זו יכולה להעיד על התהליך החברתי שעובר על החברה הערבית, שבמרכזו הפתיחות כלפי רעיון בית האבות.

חוב הדיירים במוסד נשים. ממצא זה אינו מפתיע מכיוון שתוחלת החיים של נשים גבוהה יותר.

מרבית הדיירים לא היו נשואים עם כניסתם למוסד: מחצית הדיירים אלמנים ומעט יותר מחמישית חוקים. אולם בניגוד לבית האבות סאן פרנסיס (שבו אף לא אחד מהדיירים היה נשוי עם כניסתו למוסד), כרבע מהדיירים בבית האבות בדבוריה היו נשואים עם כניסתם (נכון לשנת 2002). שיעור הנשואות בקרב הנשים המאושפזות במוסד נמוך באופן ניכר מזה של הגברים, ושיעור האלמנות גבוה יותר (ככל הנראה בשל תוחלת החיים הארוכה יותר של הנשים). (נכון לשנת 2002).

נכון לשנת 2002, לרוב הדיירים (כשיש שלישים) במוסד היו למעלה משלושה ילדים עם כניסתם למוסד. ממצא זה מצביע על המגמה החדשה של שילוב הקשישים בבית אבות, גם אם יש להם צאצאים.

סיכום ומבט לעתיד

הקשיש בחברה הערבית נהנה ממעמד חברתי גבוה, וזאת על רקע התפיסות המסורתיות של המשפחה והמבנה ההירארכי והכלכלי שלה.

למרות שנייים שחלו בשנים האחרונות בתפיסות החברתיות של המגזר הערבי כלפי אכלוס הקשישים במסגרות מוגנות, עדיין נמוך שיעור הקשישים הערביים (ובעיקר המוסלמים) הפונה למסגרות אלה בהשוואה לאוכלוסיה היהודית.

לצד סיבות כלכליות וערכיות, המקטינות את הנכונות לפנות למסגרות מוגנות, ניתן למנות גם את מספרם הקטן של בתי האבות הייחודיים למגזר הערבי. היעדרם של אלה מוסיף לחוסר הידע על מהות הטיפול הניתן במוסדות אלה, ומגדיל את החשש מפני הזדקקות למסגרות אלה.

ניתן להעריך, כי עם הזמן תחול פתיחות גדולה יותר בקרב החברה הערבית כלפי בתי האבות. תהליך זה עשוי להתרחש בד בבד עם תהליכים אחרים, ובכלל זה: הזדקנות החברה הערבית (עליה בשיעור הקשישים וירידה בשיעור הצעירים כתוצאה מירידה בשיעור הפיריון) ושינויים בדפוסי המגורים.

ביבליוגרפיה

ספרי עיון ומדע

- חיידר עזיז (עורך), ספר החברה הערבית בישראל: אוכלוסייה, חברה, כלכלה, 2005.
- סיקרון משה, דמוגרפיה: אוכלוסיית ישראל - מאפיינים ומגמות, 2004.
- שטנדל אורי, ערביי ישראל: בין פטיש לסדן, אקדמון, 1992.

פרסומים מדעיים מקצועיים ודוחו"ת

- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - סקירה דמוגרפית בישראל לשנת 2005 - הבהרות, 27.11.2006.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - הנוצרים בישראל – לרגל חג המולד – 25.12.2006, 24.12.2006.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - האוכלוסייה המוסלמית בישראל - נתונים לרגל חג הקורבן, 31.12.2006.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - פרסום השנתון הסטטיסטי לישראל 2007 - מס' 58, 10.9.2007.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, האוכלוסייה הערבית בישראל, סטטיסטיקל 26, 2002.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נשים וגברים, סטטיסטיקל 40, 2004.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, האוכלוסייה הערבית - מימדים והרכב, סטטיסטיקל 48, 2003.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 58, 2007.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, פרסומי מפקד האוכלוסין והדירור 1995 בתוך אתר הלמ"ס.

ארכיונים ומאגרי מידע

- רכס אלי (עורך), הערבים בישראל: קובץ נתונים סטטיסטיים, 2005.

שונות

- בשיר היפא, ומחאמיד לובנא, בתי אבות במגזר הערבי, עבודת סמינריון במסגרת הקורס "ישראל כחברה רב-תרבותית", בהנחיית דר' עוז אלמוג, מכללת עמק יזרעאל, 2001.
- מותגים מצגת המגזר הערבי 2007 מגמות וכיוונים, 2007.

[לדף המאמר באתר <<](#)